

Original Article

Derogation from Human Rights in States of Emergency: With Particular Emphasis on the Suspension of Elections During the COVID-19 Pandemic in Light of the Case Law of the European Court of Human Rights

Ali Mohamad Fallahzade¹ , Ali Reza'ei²

Highlights

- The Derogation of elections during states of emergency is legitimate only when carried out in accordance with the European Convention on Human Rights and the fundamental principles of human rights.
- Any restriction on electoral processes must be grounded in legality, necessity, proportionality, and non-discrimination, while preserving the very essence of the right to political participation.
- Within their “margin of appreciation”, states are obliged to maintain a fair and effective balance between protecting public health and safeguarding electoral rights throughout every stage of the electoral process.

ABSTRACT

Introduction

During the COVID-19 pandemic, nearly 70 countries have suspended elections or held elections under special conditions. According to Article 15 of the European Convention on Human Rights (Derogation in emergencies), in exceptional cases, it is possible for the governments of member states to waive, under certain conditions, temporarily, limitedly and under supervision, their obligation to ensure certain rights and freedoms protected by law. Derogation that must be lifted after the emergency situation is resolved. Among the rights that may be subject to derogation during a state of emergency is the right to hold elections, which may be temporarily suspended and postponed to a later date. Thus, in this article, the review of cases that have been raised in this regard in the European Court of Human Rights and that the Court has examined on categories such as "emergency situations" has been considered and analyzed.

It can be said elections and the possibility of Derogation, the need to adhere to and observe the principles governing emergency situations are also important and significant in this regard. Derogation of elections in emergency situations is also assessed with the aim of better strengthening and consolidating democracy.

How to Cite: Fallahzade, Ali Mohamad, Reza'ei, Ali, "Derogation from Human Rights in States of Emergency: With Particular Emphasis on the Suspension of Elections During the COVID-19 Pandemic in Light of the Case Law of the European Court of Human Rights", Legal Research, Vol. 29, No. 114, 2026, pp: 181-200.

DOI: <https://doi.org/10.48308/jlr.2025.239610.2888>

Received: 22/05/2025-Accepted: 11/10/2025

1. Associate Professor, Faculty of Law & Political Sciences, Allame Tabatabaie University, Tehran, Iran
Corresponding Author Email: fallahzadeh@atu.ac.ir

2. Graduated PHd, Allame tabatabaie university, Tehran, Iran

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Although, for reasons such as security issues and considerations, administrative and managerial obstacles, economic problems, psychological and social atmosphere, etc., holding elections does not seem very logical.

Methods

In this article, the authors examine the jurisprudence of the European Court of Human Rights in the form of a case study and examine the principles and components related to holding elections in emergency situations, taking into account the human rights obligations and commitments of the member states of the European Convention. The case law of the Court shows that member states must adapt their approach to each issue in accordance with the principle of proportionality and observance of the fundamental principle of respect for human rights, and those impose restrictions in a way that does not violate the right to political participation. Also, with the Court's new approach to examining cases, especially after the outbreak of the coronavirus, a reasonable balance has been established between the powers of states and the requirements imposed and the protection of human rights. This article attempts to examine these practices and examine the importance of states, both as initiators and as responsible for respecting human rights, taking into account the time and place conditions, which always prioritize the observance of human rights even in unforeseen circumstances, and the analysis of these opinions is innovative in this respect.

Results and Discussions

Any Derogation, halt or unusual holding of elections and distortion of the right to participate in the political affairs of the country must be justified and documented to protect a higher value such as the Right to life. In various opinions, the European Court has considered the necessity of adopting emergency measures to be subject to compliance with Article 15 and other human rights principles. Based on these opinions, Derogation of elections can have substantive limitations such as the existence of a threat and proportionality and non-derogable rights or procedural conditions such as official announcement, time conditions and an emphasis on temporary rather than permanent. Important conditions stated in the opinions of the Court are the necessity of ensuring the principle of proportionality with the measures taken, the principle of compliance with other international commitments, prohibition of discrimination, spatial and temporal justification, the possibility of compensation and the right to appeal to judicial authorities. Based on the rule of official announcement and the principle of reporting, governments are obliged to observe the reporting system during their emergency measures and to document all their affairs and take them based on the law, and the public is aware of them. Derogation must be limited in both time and spatial scope. In some countries, Derogation of elections was limited to specific points. Derogation of elections due to the existence of emergency situations or the creation of restrictions for voters or candidates should not eliminate or limit the fundamental principle of the right to self-determination and the right to participate in the political affairs of the country, and the existence of legal regulations and the establishment of special measures and their anticipation are evaluated precisely in this regard. Some countries undertook to hold elections under the supervision of the European Union, and some others used postal voting conditions and in accordance with the conditions and the "margin of appreciation" of governments in holding elections in compliance with health requirements, which indicates the need for both positive and negative measures. The suspension of human rights is temporary, and after the crisis subsides, governments are obliged to lift restrictions and take positive measures to compensate for the effects of the Derogation.

Conclusion

The European Court of Human Rights jurisprudence also shows that compliance with the principles governing suspension is not limited to holding elections, but also covers all stages from the beginning to the end, as well as the possibility of protesting the election results and the subsequent actions that resulted from this in some of the cases presented. The studies and findings of this article indicate that in the cases presented in the opinions of the European Court of Human Rights, principles and components that can be extracted and emphasized, such as the principle of the need for prior notification (official notification) by member states, the determination of the existence or likelihood of a threat to the life of the nation, the principle of proportionality, the principle of non-discrimination, the principle of respect for non-derogable rights, and time limits, are among the cases that member states must adhere to in emergency situations and the possibility of suspending elections.

Keywords: Derogation of Human Rights, Elections, State of Emergency, European Court of Human Rights Jurisprudence

تعلیق حقوق بشر در وضعیت اضطراری با تأکید بر توقف انتخابات در شرایط کرونایی در پرتو رویه دیوان اروپایی حقوق بشر

علی محمد فلاحزاده^۱، علی رضائی^۲

نکات برجسته

- تعلیق انتخابات در شرایط اضطراری تنها در پرتو موازین کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و اصول بنیادین حقوق بشر، از مشروعیت برخوردار است.
- هرگونه محدودیت انتخاباتی باید بر پایه قانون، ضرورت، تناسب و عدم تبعیض استوار باشد و به گونه‌ای اعمال شود که جوهره حق مشارکت سیاسی مخدوش نگردد.
- دولت‌ها با بهره‌گیری از «حاشیه ارزیابی»، مکلف‌اند در سراسر فرایند انتخابات، میان صیانت از سلامت عمومی و پاسداری از حقوق انتخاباتی، توازنی عادلانه و مؤثر برقرار سازند.

چکیده

در دوران رخداد بیماری کرونا، نزدیک به هفتاد کشور مبادرت به توقف برگزاری انتخابات یا برگزاری انتخابات با شرایط ویژه کردند. مطابق ماده ۱۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر (تعلیق در شرایط اضطراری)، در موارد استثنایی، این امکان برای کشورهای عضو وجود دارد که تحت شرایطی، به صورت موقت، محدود و تحت نظارت، رعایت حقوق بشر را به حالت تعلیق درآورد. تعلیق‌هایی که البته پس از برطرف شدن شرایط اضطراری، باید مرتفع شوند. از جمله موارد تعلیق حقوق بشر، حق برگزاری انتخابات است که ممکن است برای مدتی متوقف و برگزاری آن به زمان دیگری موکول گردد. بدین سان، در این مقاله بررسی پرونده‌هایی که در این راستا در دیوان اروپایی حقوق بشر مطرح شده است و پیرامون مقوله‌هایی چون «وضعیت‌های اضطراری» دیوان در خصوص آن رسیدگی کرده است، مورد توجه و تحلیل قرار گرفته است. بررسی‌ها و یافته‌های این نوشتار حکایت از این دارد که در پرونده‌های مطروحه در دیوان اروپایی حقوق بشر، اصولی نظیر اصل لزوم اعلان پیشینی (اعلام رسمی) توسط دولت‌های عضو، احراز وجود یا احتمال وقوع تهدید علیه حیات ملت، اصل تناسب، اصل عدم تبعیض، اصل رعایت حقوق غیرقابل تعلیق و محدودیت زمان‌بندی در زمره مواردی است که دولت‌های عضو باید در شرایط اضطراری و امکان تعلیق انتخابات به آنها ملتزم باشند. همچنین در بسیاری از پرونده‌ها اهمیت قاعده «حاشیه ارزیابی» که مؤید حمایت از حقوق داخلی کشورها و توجه به اقتضائات زمانی و مکانی است، مورد اشاره قرار گرفته است.

کلید واژگان: تعلیق حقوق بشر، انتخابات، شرایط اضطراری، رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر.

استناد به این مقاله: فلاحزاده، علی محمد، رضائی، علی، «تعلیق حقوق بشر در وضعیت اضطراری با تأکید بر توقف انتخابات در شرایط کرونایی در پرتو رویه دیوان اروپایی حقوق بشر»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، دوره ۲۹، شماره ۱۱۴، تیر ۱۴۰۵، صص: ۲۰۰-۱۸۱.

DOI: <https://doi.org/10.48308/jlr.2025.239610.2888>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۰۱ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۱۹

۱. دانشیار، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

ایمیل نویسنده مسئول: fallahzadeh@atu.ac.ir

۲. دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقدمه

در بسیاری از اسناد حقوق بشری، و حق حیات و به تبع آن حق بر سلامت ارزشمندترین حق‌های بشری هستند و دولت‌ها باید تدابیری را اتخاذ کنند که در جهت پاسداشت این حق باشد و شرایط اضطراری می‌تواند این حق را آسیب‌پذیر سازد.^۱ در نظام بین‌المللی حقوق بشر، دولت‌ها می‌توانند در راستای پاسداشت از نظم عمومی، امنیت ملی، سلامت یا اخلاق عمومی و یا رعایت حقوق و آزادی‌های دیگران، برخی از حق‌ها و آزادی‌های بشری افراد را طبق قانون محدود سازند. این اختیارات دولت‌ها، نامحدود و بی‌ضابطه نیست. بدین‌سان، خطر سوءاستفاده از اختیارات اعطا شده به دولت و ناگاه کاهش پایش‌ها و نظارت‌های نهادهای پایشگر و ناظر، به ویژه زمانی که این شرایط زمان‌بر شده،^۲ وجود دارد.^۳ بدیهی است که صلاحدید دولت در تشخیص نفع عمومی و تعلیق اجرای شماری از قواعد بین‌المللی حقوق بشر مطلق نبوده و در احاطه قیود شکلی و ماهوی مختلفی قرار گرفته و از قابلیت کنترل قضایی (و یا شبه قضایی) برخوردار است.^۴ از آن‌رو که برگزاری انتخابات در زمره حقوق غیرقابل تعلیق^۵ نیست، ممکن است برای مدت زمانی مشخص متوقف و برگزاری آن به زمان دیگری موکول شود. دولت‌ها در هنگام شرایط اضطراری که در طی یک قرن اخیر وضعیت‌های گوناگونی چون مبارزه با تروریسم، جنگ، نزاع‌های داخلی، آلودگی‌های زیست محیطی، تهدیدهای امنیتی، بحران‌های اقتصادی، بیماری‌های همه‌گیر و اخیراً بیماری «کرونا» بوده است، راهکارهای مختلفی را اتخاذ کرده و این رویکردها را عمدتاً در مسیر پاسداشت حقوق بشر در شرایط فوق‌العاده با حاشیه ارزیابی و صلاحدید خود برگزیده‌اند که در بسیاری از موارد نیز قابل نظارت و پایش بوده است. به‌ویژه آنکه افزون‌بر امکان شکایات در مراجع قضایی داخلی، نهادهای فرامنطقه‌ای یا بین‌المللی مانند دیوان اروپایی حقوق بشر، جایگاهی برای امکان طرح شکایات علیه دولت‌ها توسط افراد را فراهم ساخته‌اند. در مبانی توجیهی اعمال امکان تعلیق موقت این حقوق به مواردی چون منفعت و نفع عمومی، اقتدار و اعمال حاکمیت، نظم عمومی، دفع خطر بالقوه یا حادثه خطرناک اشاره شده است.^۶ تعلیق برخی از حقوق به این مقصود روی می‌دهد که از حقوق با اهمیت‌تری چون حق «حیات» حمایت بیشتری صورت پذیرد و از این حیث پذیرفتنی و قابل دفاع است. به‌عنوان نمونه منع آمد و شد برای کاهش افراد آلوده یا غیرحضور نمودن آموزش یا توقف انتخابات یا غیرحضور شدن آن به‌منظور خطر تهدیدات تنفسی یا مسمومیت‌های استنشاقی است. هدف از برقراری این شرایط نیز این است که دولت‌ها در مسیر بازگشت به حالت عادی سوق داده شوند، جایی که حقوق بشر دوباره می‌تواند به‌طور کامل تضمین شود. بنابراین اگر برپایی این تعلیق‌ها به عادی‌سازی شرایط زیستی نینجامد، توجیه‌پذیر نیست. همچنین، برخی از حقوق و آزادی‌های اساسی مطابق بند دوم ماده ۴ میثاق مدنی سیاسی و ماده ۱۵ پیمان‌نامه اروپایی حقوق بشر و اسناد حقوق

^۱ Qiu, Diana. "Human rights protection under the ICCPR: when can and should States derogate? A critical analysis in the context of New Zealand's COVID-19 response", *International Journal of Human Rights*, Volume 27, Issue 5, 2023, P 844.

^۲ Prolonged emergency

^۳ Mariniello, Triestino. "Prolonged emergency and derogation of human rights: Why the European Court should raise its immunity system", *German Law Journal*, Volume 20, Issue 1, 2019, P 46.

^۴ زمانی، سید قاسم و مرضیه اسفندیاری، «تعلیق اجرای قواعد بین‌المللی حقوق بشر در وضعیت‌های عمومی فوق‌العاده»، فصلنامه پژوهش‌های حقوقی، دوره ۱۶، شماره ۳۱، ۱۳۹۶، ص ۷.

^۵ Non derogable rights

^۶ خسروی، حسن، «ابعاد حقوق بشری مداخلات درمانی و نجات‌بخش اختیاری یا اجباری بیماران کووید ۱۹»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، دوره ۲۳، ۱۳۹۹، ص ۴۲۸.

بشری دیگر قابل تعلیق نیستند. حق بر شناسایی به عنوان یک شخص انسانی،^۱ حق حیات، پاسداشت کرامت ذاتی انسانی و منع رفتار غیرانسانی (شکنجه)، رهایی از بردگی، عطف به ماسبق نشدن،^۲ امر مختوم،^۳ آزادی وجدان و مذهب، تابعیت،^۴ حقوق خانوادگی، حقوق کودکان و غیره در زمره این حقوق غیرقابل تعلیق هستند.^۵

تاکنون مقالات و کتب بسیاری درخصوص تعلیق حقوق بشر و همچنین شرایط ناظر بر بیماری کرونا نگاشته شده است، ولیکن این مقاله از این حیث به بررسی رویه دیوان اروپایی حقوق بشر پرداخته است. پرسش اصلی این مقاله این است که آیا دیوان اروپایی در بررسی پرونده‌های مربوط به حقوق ناشی از انتخابات همان الزامات مقرر ماده ۱۵ را لحاظ کرده است یا خیر و آیا در شرایط کرونا این رویه‌ها تغییراتی مشاهده می‌شود؟ فرضیه این پژوهش بر این مبناست که رویه قضایی دیوان نشان می‌دهد دولت‌های عضو باید رویکرد خود را نسبت به هر موضوع به مقتضای اصل تناسب و رعایت اصل بنیادین رعایت حقوق بشر، مبادرت به اعمال محدودیت‌ها کنند؛ به گونه‌ای که حق مشارکت سیاسی تضییع نگردد. همچنین با رویکرد جدید دیوان خصوصاً درخصوص مفهوم «حاشیه ارزیابی»، توازن منطقی میان اختیارات دولت‌ها و اقتضائات وارده و حمایت از حقوق بشر شکل پذیرفته است. این مقاله تلاش دارد تا با بررسی این رویه‌ها به واکاوی این مهم بپردازد که دولت‌ها به عنوان هم واضعین و هم مکلفین رعایت حقوق بشر با لحاظ شرایط زمانی و مکانی باید همواره رعایت حقوق بشر را حتی در شرایط پیش‌بینی نشده نیز سرلوحه خود قرار دهند و تحلیل این آرا از این حیث از این حیث دارای نوآوری است.

در این مقاله پیش از همه، ابتدا به بررسی و تبیین مفهوم و مبنای تعلیق شرایط اضطراری پرداخته خواهد شد و پس از آن اصولی که در آرای دیوان اروپایی در ارتباط با موضوع انتخابات قابل توجه است، تحلیل می‌شود.

۱. مفهوم شرایط اضطراری یا وضعیت‌های فوق‌العاده

مطابق متن کنوانسیون اروپایی حقوق بشر^۶ و برخی اسناد حقوق بشری دیگر،^۷ به هنگام بروز یک وضعیت ویژه همگانی که زندگی ملت را به مخاطره می‌افکند، دولت می‌تواند با اعلام رسمی قبلی و منوط به رعایت ضوابط مقرر، به تعلیق اجرای برخی از قواعد بین‌المللی حقوق بشر مبادرت ورزد. در تعاریف مختلف، «شرایط اضطراری» سه مؤلفه «ناگهانی»^۸ «فوری»^۹ و «پیش‌بینی نشده»^{۱۰} برجسته است^{۱۱} و می‌تواند امکانی برای نقض یا نادیده گرفتن حقوق بشر و تعلیق پشتیبانی‌هایی باشد که در شرایط عادی توسط سازوکارهای حقوق بشری پاسداشت می‌شود. بدین‌سان ابتدا باید شرایط

^۱. The right to recognition as a legal person

^۲. ex post facto laws

^۳. The ne bis in idem

^۴. The right to a nationality

^۵. European Convention on Human Rights, Article 15, Available at: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG/

^۶. Ibid.

^۷. به عنوان نمونه ماده ۲۷ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر، افزون بر تهدید امنیت، تهدید برای استقلال یک کشور را نیز در جمله‌ی موارد وضعیت‌های اضطراری برشمرد است. ن.ک.

American convention on human rights, Article 27. Suspension of Guarantees.

خاطر نشان می‌سازد اصل ۷۹ قانون اساسی ایران صرفاً توقف انتخابات را در زمان جنگ و اشغال نظامی بیان نموده است.

^۸. Sudden

^۹. Urgent

^{۱۰}. Unforeseen

^{۱۱}. Aoláin, 2021, P 7.

اضطراری مشخص شود و سپس با استناد آن به ایجاد و اثبات اتخاذ تدابیر فوق‌العاده تمسک جست. در یک تعریف کلی، احتمال وقوع پیشامدهای اضطراری که هر جامعه‌ای را در معرض مخاطره قرار دهد و موجودیت و بقای آن را با خطر نابودی یا خسارت غیرقابل جبران مواجه سازد و دولت‌ها را در معرض بحرانی قرار دهد.^۱ در طول حیات هر کشور احتمال بروز جنگ، اشغال نظامی، آشوب‌های داخلی، بحران‌های سیاسی، اقتصادی، قحطی، حوادث اجتماعی و حتی طبیعی از جمله پیشامدهایی‌اند که الزامات و شرایط خاصی را در برخورد و گذار از این شرایط طلب می‌کند.^۲ برخلاف میثاقین، کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، هر خطر طبیعی و عرفی را که به پدیداری شرایط اضطراری عمومی منجر شود که جان ملت را تهدید کند نیز جزو مصادیق شرایط اضطراری ذکر نموده است.^۳ اصول سیراکوزا^۴ «وضعیت‌های اضطراری» را تهدید علیه حیات کل ملت تعریف نموده است که تهدیدی علیه تمام یا بخشی از قلمروی تحت حاکمیت دولت بوده را به مخاطره بیندازد.^۵ اعلامیه فنلاند^۶ نیز شناسایی شرایط اضطراری را به دلیل آنکه در این شرایط حقوق بشر در معرض تضییع فزون‌تری است، ضروری اعلام می‌نماید.^۷ به هر روی، واضح است که تراحم اصلی میان حفظ و نگهداشت نظم عمومی و حقوق جمعی و ملی و اعمال اقتدار و درعین حال پاسداشت و حمایت از حقوق فردی و آزادی‌های اساسی است.^۸ در برخی کشورهای اروپایی اعمال شرایط اضطراری در سال‌های اخیر، با نگرش در مواردی چون مبارزه با تروریسم و حفظ امنیت و اخیراً مبارزه با کرونا نمونه‌های قابل توجه‌تری از این تقابل یادشده را پدیدار ساخته است. در برخی از کشورها، دست‌یازی به اهرمی چون بازداشت‌های پیشگیرانه^۹ (مانند موارد متخذه توسط دولت‌ها در مبارزه با تروریسم)، عملاً حمایت از حقوق فردی و آزادی‌های مدنی و حتی «حقوق غیرقابل تعلیق»^{۱۰} را محدود کرده است.^{۱۱} حال آنکه حقوق وضعیت اضطراری، متکفل مقررات، ساختار مدیریتی و رویه‌ها و نحوه اجرای قانون در شرایط اضطراری است.^{۱۲} براین اساس، حق انحراف از تعهدات حقوق بشر از یک‌سو ضامن منافع و مصالح ملی دولت‌هاست و ازسوی دیگر مقید شدن آن به قیود مختلف، نگرانی مخدوش‌سازی حقوق بشر یا امکان سوءاستفاده احتمالی را تا حدودی کاهش

^۱ Taylor, Paul M. "Article 4: Derogation in Times of Officially Proclaimed Public Emergency Threatening the Life of the Nation", *Cambridge University Press*, 2020, P 119.

^۲ Helfer-Burton, Emilie M., Laurence R. Helfer and Christopher J. Fariss. "Emergency and Escape: Explaining Derogations from Human Rights Treaties", *International Organization*, Volume 65, Issue 4, 2011, P 677.

^۳ Nugraha, Ignatius Yordan, "Human rights derogation during coup situations", *International Journal of Human Rights*, Volume 22, Issue 2, 2018, P 199.

^۴ The Siracusa Principles on The Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights.

^۵ زمانی و اسفندیاری، پیشین، ص ۱۲.

^۶ Declaration of Minimum Humanitarian Standards, Åbo Akademi University, in Turku/Åbo, Finland, 30 November – 2 December 1990.

^۷ شرایط ناشی از اضطرار مبتنی بر مؤلفه‌های چهارگانه‌ای چون ۱- وجود خطر بزرگ (تهدید علیه امنیت، بهداشت عمومی، آرامش عمومی)، ۲- عدم امکان دفع خطر به طرق عادی، ۳- به‌کارگیری با هدف تأمین مصلحت عمومی و ۴- اقدام در حدی که ضرورت اقتضا دارد، است (فلاحزاده، علی محمد، *حقوق اداری تطبیقی؛ عدالت رویه‌ای*، تهران: شهردانش، چاپ نخست، ۱۳۹۴، ص ۱۳۲).

^۸ Article 4 (1) of the International Covenant on Civil and Political Rights.

^۹ Preventive detention measures

^{۱۰} Non derogable rights

^{۱۱} Won, Yoomin. "Emergency powers and COVID-19 derogations", *International Journal of Constitutional Law*, Volume 23, Issue 1, 2025, P 114.

^{۱۲} آقابابایی، حسین، «مطالعه تطبیقی حقوق وضعیت اضطراری با نگاهی به مدیریت بیماری کووید-۱۹: از مبانی قانونی تا تجویز مداخله کیفی»، *مجله حقوقی دادگستری*، دوره ۸۵، شماره ۱۱۶، ۱۴۰۰، ص ۱.

می‌دهد. امری که دیوان اروپایی نیز وضعیت اضطراری را ناشی از تداوم شرایطی دانسته است که موجودیت و زندگی مردم در خطر جدی قرار دارد.^۱ دیوان اعلام داشت که در شرایط اضطراری، اقدام دولت رومانی در ایجاد «قرنطینه» افراد و تحدید برخی آزادی‌های افراد، از آن‌رو که در جهت پاسداشت از حق حیات جمعیت قابل توجهی از مردم روی داده، امری مطابق کنوانسیون و در جهت تعلیقات مجاز ماده ۱۵ بوده است.^۲ در اصول راهنمای ماده ۱۵، عبارت «جنگ» یا هر نوع وضعیت اضطراری دیگر به هر گونه بحران،^۳ خشونت قابل توجه^۴ یا ناآرامی کوتاه‌مدت^۵ یا بلندمدت را که مردم و جمعیت یک سرزمین را که هویتی مستقلی دارند تهدید می‌کند، داخل در مصادیق «وضعیت اضطراری» است.^۶ بنابراین در صورتی که برگزاری انتخابات به حیات و زندگی افراد جامعه صدمه وارد می‌آورد، امکان تعویق یا تعلیق موقت آن ممکن است.

در تفسیر کلی شماره ۲۹ کمیته حقوق بشر، ذکر شده است که پس از اعلام وضعیت فوق‌العاده، از اعلان وضعیت اضطراری تا اتخاذ تدابیر دیگر، همگی باید مطابق قانون و به طور رسمی بوده و گزارش‌دهی به‌منظور شفافیت نیز توسط کمیته ارزیابی می‌شود.^۷

ماده ۱۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر درخصوص تعلیق در شرایط اضطراری مقرر داشته است: «در زمان جنگ یا سایر شرایط اضطراری عمومی که موجودیت و حیات یک ملت مورد تهدید واقع می‌شود، هریک از دولت‌های متعهد می‌تواند اقداماتی را انجام دهد که از تعهدات خود تا حدی که به جهت اقتضائات ایجاد شده، لازم است، تخطی کند؛ مشروط بر اینکه این اقدامات مغایر با این کنوانسیون نباشد. سایر تعهدات آن تحت قوانین بین‌المللی است. هیچ‌گونه انحرافی از ماده ۲، ۳، ۴ (بند ۱) و ۷ تحت این ماده اعمال نخواهد شد». متن این ماده برگرفته از ماده ۴ میثاق بوده و تأکید بر این وضعیت نشانگر اهمیت آن است.

تا تاریخ ۱۱ ژوئن ۲۰۲۰، حداقل ۶۶ کشور در سراسر جهان تصمیم به تعویق انتخابات ملی یا محلی به‌دلیل بیماری کرونا گرفته بودند، درحالی‌که حداقل ۳۳ کشور تصمیم به تعویق را اجرایی کردند.^۸ بحث این است که قوانین داخلی و خارجی پیش‌بینی لازم برای چنین شرایطی را داشته است؟ انتخابات به‌مثابه فرایند مسالمت‌آمیز و قانونی انتقال قدرت، سازوکاری برای اعمال حق تعیین سرنوشت به‌منظور نیل به نظامی کارآمد و شایسته‌سالار است.^۹ توقف انتخابات در شرایط اضطراری نیز با هدف همین استحکام بهتر و تقویت دموکراسی ارزیابی می‌گردد.^{۱۰} گو اینکه، به دلایلی چون ملاحظات امنیتی، موانع اجرایی، مشکلات اقتصادی و جو روانی و اجتماعی و... برگزاری انتخابات چندان معقول به‌نظر نمی‌رسد. بدین منظور، برای توقف در فرایند انتخابات نیز مانند تعلیق سایر حق‌های بشری، شرایط و اصول کلی تبیین شده است.

^۱. Del Río Prada v. Spain, Oct 2013.

^۲. Terheş v. Romania, no. 49933/20, 2021.

^۳. Crisis

^۴. Substantial violence

^۵. Unrest short of war

^۶. Guide on Article 15 of the European Convention on Human Rights

^۷. Human Rights Committee, general comment No. 29, 2001.

^۸. Rambaud, Romain. "Holding or Postponing Elections During a COVID-19 (France) Case study", *International Institute for Democracy and Electoral Assistance*, 2020, P 9.

^۹. نیکونهاد، حامد و زینب عساکره، «گستره و اقتضائات نظارت استصوابی بر انتخابات»، فصلنامه دانش حقوق عمومی، دوره ۸، شماره ۲۶، ۱۳۹۸، ص ۲.

^{۱۰}. ملکوئی هاشجین، سید حسین و فرزاد جنگجوی، «تحلیلی بر توقف انتخابات مجلس شورای اسلامی (موضوع اصل ۶۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران)»، فصلنامه حقوق اسلامی، دوره ۱۱، شماره ۴۱، ۱۳۹۳، ص ۱۳۵.

به منظور بررسی بهتر در خصوص الزامات ناظر بر شرایط اضطراری می توان آنها را بر دو دسته شرایط ماهوی و شرایط شکلی (یا مقید به تشریفات خاص) تقسیم بندی کرد. اصولی چون اصل تهدید استثنایی، اصل تناسب، اصل رعایت سایر تعهدات بین المللی، اصل عدم تبعیض و اصل حقوق غیرقابل تعلیق (ماهیتی) و همچنین شرط زمانی، قانونی بودن، اصل اعلان رسمی و اصل گزارش دهی^۱ در زمره این موارد است.

۲. الزامات و پیش نیازهای شکلی و تشریفاتی امکان اعمال تعلیق برگزاری انتخابات در شرایط اضطراری

شرط لزوم رعایت قواعد آیینی، امر مهمی است.^۲ به عنوان نمونه در قضیه مؤسسه د/رزکیزب علیه ارمنستان، دیوان اروپایی اشاره کرد که مطابق قانون اساسی ارمنستان، رئیس جمهور باید پس از مشورت با رئیس مجلس ملی و نخست وزیر، وضعیت فوق العاده اعلام کند.^۳ در فرانسه، برگزاری انتخابات شوراها به تعویق^۴ می افتد و ظاهری قانونی می یابد؛ چراکه شورای دولتی^۵ به دلیل وضعیت اضطراری ناشی از کرونا آن را مخالف قانون اساسی نمی داند.^۶

۲.۱. رعایت اصل حاکمیت قانون در تعلیق برگزاری انتخابات

یکی از شروط مهم تعلیق، امکان تعلیق به موجب قانون است.^۷ یکی از کارکردهای قانون، محدودسازی قدرت بی حصر و ضابطه است. برخی نویسندگان به همین دلیل اقدام دولت مجارستان در وضع قانونی در دوره کرونا که به دولت و شخص نخست وزیر اختیار وضع هر قانونی را به اراده خود اعطا نموده بود، مطابق مقررات و قواعد ناظر بر شرایط اضطراری نمی دانستند^۸ و افزون بر شرط صوری (حاکمیت قانون)، از زاویه ماهوی، قانون وضع شده در این شرایط نیز نباید خود نافی قواعد و اصول کلی قانونگذاری باشد که به نقض جدی حقوق بشر بینجامد.^۹ در مقابل وضع قانونی در ایالت باواریای آلمان^{۱۰} به هنگام بیماری کرونا در آن امکان رأی پستی وجود داشت، مناسب ارزیابی شده است و حتی میزان مشارکت

۱. محبی، داود، سید علی اصغر رحیمی و پروین زارعی، «تعلیق حقوق بشر در وضعیت های اضطراری؛ هم سنجی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی»، فصلنامه پژوهش حقوق تطبیقی حقوق اسلام و غرب، دوره ۱۰، شماره ۳۵، ۱۴۰۲، ص ۲۴۱.
۲. اصل ۶۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران اشاره نموده که امکان توقف انتخابات منوط به پیشنهاد رئیس جمهور و تصویب سه چهارم مجموع نمایندگان و تأیید شورای نگهبان است.

۳. Dareskizb v. Armenia, no. 61737/08, 21 September 2021.

۴. Postponement

۵. The Conseil d'Etat (Council of State)

۶. Rambaud, Op. Cit., P 8.

۷. شرط قانونی بودن صرفاً یک شرط شکلی نیست و برخی از آرا دیوان نشان می دهد که هر قانونی نیز مورد پذیرش نیست.

۸. پارلمان مجارستان مجموعه جدیدی از اقدامات کرونا را تصویب کرد که شامل مجازات های زندان برای انتشار اطلاعات نادرست است و هیچ محدودیت زمانی مشخصی برای وضعیت اضطراری که به نخست وزیر ملی گرا، ویکتور اوربان، اجازه می دهد با فرمان حکومت کند، قائل نیست. Hungary passes law that will let Orbán rule by decree, <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/30/hungary-jail-for-coronavirus-misinformation-viktor-orban>

۹. Stefanovska, Vesna. "Derogation of Human Rights Rules in Times of Emergency", *Cambridge International Law Journal*, 2020, P 2.

۱۰. در آلمان، تصویب قواعد خاص شرایط اضطراری با بوندستاگ است. همچنین، مطابق مواد ۸۱ و ۱۰۴ قانون اساسی، رئیس جمهور فدرال به همراه شورای فدرال در صورت وجود وضعیت اضطراری می توانند قوانینی را به تصویب برسانند. ن.ک.

Greer, Steven C. "The Margin of Appreciation: Interpretation and Discretion Under the European Convention", *Journal of Human Rights*, Volume 88, 2000, P 40.

را نیز ارتقا بخشید.^۱ (در حالی که برخی دیگر از ایالات مانند «هسن»^۲ و «ساکسنی»^۳ برگزاری انتخابات را با درنگ بیشتری به تعویق انداختند).^۴ به هر روی، برگزاری انتخابات در بسیاری از زمان‌ها در حین یا پس از یک وضعیت اضطراری عمومی لازم می‌آید و بیش از همه پیش‌بینی قانونی برای رعایت آن در شرایط ضروری است. چراکه وقوع برخی کودتاها یا انقلاب‌ها به شرایط اضطراری انجامیده و انتخابات و رأی مردم، محملی برای تغییر وضع پیشین به وضعیت سیاسی دیگری است و در این حالت است که اتفاقاً برگزاری انتخابات در وضعیت‌های اضطراری سازوکار خاصی را طلب می‌کند.

۲.۲. حاشیه ارزیابی و لزوم رعایت سلسله‌مراتب شکایت در دادگاه‌های داخلی و دیوان اروپایی

حقوق بشر

نکته‌ای که در بررسی رویه دیوان اروپایی قابل توجه است این امر است که مطابق آرای متعدد صادره از دیوان اروپایی حقوق بشر، شرط لازم و مهم برای استماع دعاوی، طی نمودن مراحل شکایت بدو در دادگاه‌های داخلی^۵ کشورها و نهایتاً امکان طرح در دیوان اروپایی است. مطابق ماده ۳۵ کنوانسیون، دیوان فقط می‌تواند درخواست‌هایی را بررسی کند که شکایات ارائه شده به آن ابتدا در دادگاه داخلی مطرح شده است و دیوان در این موارد قائل به این است که باید هر مورد را به‌طور خاص بررسی کند. به‌عنوان نمونه در حالی که دادگاه قانون اساسی فرانسه^۶ طی یک رأی اعلام داشت که در شرایط اضطراری، اعمال «حبس خانگی» تعیین شده در لایحه جدید ضد تروریسم، مطابق با قانون اساسی این کشور است،^۷ دیوان اروپایی حقوق بشر در رأی صادره سال ۲۰۲۱، که نخستین رأی در خصوص «ویروس کرونا» بود، زندانی کردن محکوم‌علیه در کنار افراد «قرنطینه کرونایی» را نقض ماده ۳ کنوانسیون تلقی کرده است.^۸ دیوان، همچنین، ادعاهای کلی بدون ذکر موارد نقض حقوق بشر را مردود اعلام داشته و به‌عنوان نمونه در دعاوی «لومیلوکس» علیه دولت فرانسه، اقدامات دولت را در تدوین اصول و برخی محدودیت‌های کلی موقتی مورد تأیید قرار داده است.^۹ در پرونده «زامبرانو» علیه فرانسه نیز که دیوان بیان داشت که درخواست وی به جهت عدم ذکر دقیق چگونگی تضییع حقوق فردی و نادیده انگاشتن صلاحیت‌های دولتی قابل پذیرش نیست.^{۱۰} بنابراین دعاوی انتخاباتی نیز باید ابتدا مراحل داخلی را طی کند.

در رأی دیگری از دیوان اروپایی که پس از اعلام وضعیت اضطراری در کشور ارمنستان (به دنبال اعتراض برخی مخالفان به نتایج انتخابات ریاست‌جمهوری سال ۲۰۰۸ که به کشته شدن عده‌ای از شهروندان) و انحراف از برخی حقوق بشر بود، مطرح شد. نهایتاً پس از کش و قوس‌های متعدد، به دلیل برخی نقض حقوق‌های ناشی از برگزاری انتخابات غیرآزاد، شکایاتی

^۱ Radjenovic, Anja. "Coronavirus and elections in selected Member States", *EPRS* 2020, Available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651969/EPRS_BRI\(2020\)651969_EN.pdf5](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651969/EPRS_BRI(2020)651969_EN.pdf5)

^۲ Hessen

^۳ Saxony

^۴ Ibid.

^۵ Domestic Remedies

^۶ فرانسه، در تاریخ ۱۸ مارس ۲۰۲۰ قوانینی اضطراری برای مقابله با اپیدمی کووید ۱۹ را به تصویب رسانید. این قوانین محدودیت‌های خاصی بر آمد و شد، آموزش و تحصیل، برگزاری تجمعات و حتی مواردی چون نحوه‌ی اخذ آرا و... پدیدار ساخت.

^۷ Constitutional Court] decision No. 2017-691QPC, Feb. 16, 2018.

^۸ Feilazoo v. Malta

^۹ Le Mailloux v. France

^{۱۰} Zambrano v. France, October 2021.

در دادگاه‌های داخلی این کشور و همچنین دادگاه قانون اساسی^۱ این کشور مطرح شد که به دلیل شرایط متقاضی (که فقط مقامات حق شکایت از تصمیمات رئیس‌جمهور را در دادگاه قانون اساسی دارند) دعوا رد شد. دیوان اروپایی در این پرونده بررسی کرد که آیا تصمیم اعلام شرایط اضطراری توسط رئیس‌جمهور مخالف قانون اساسی این کشور بوده است یا خیر؟ و استدلال کرد که اعلام شرایط اضطراری و محدودیت‌های اعمال شده نه به تثبیت و کاهش تنش‌ها در جامعه پس از انتخابات و رویداد اول مارس کمک کرده و نه باعث تقویت نهادهای دموکراتیک شده است.^۲

براساس قاعده «حاشیه صلاحیت» و همچنین اصل احترام به استقلال و حاکمیت دولت‌ها، امکان طرح شکایت مستلزم رسیدگی بدوی در مراجع قضایی یا اداری داخلی کشورها و سپس دیوان اروپایی است. سازوکار امکان طرح شکایت نیز باید مشخص، قانون‌مند و مطابق قواعد و اصول کلی حقوق باشد. در دعوی «ماگمانگانگو» علیه دولت بلژیک، دیوان اروپایی اعلام داشت که رسیدگی به منازعات و اعتراضات انتخاباتی، باید توسط یک نهاد مستقل و بی‌طرف صورت پذیرد و ارجاع چنین دعوای به خود مجلس به‌عنوان قاضی رسیدگی‌کننده، با استانداردهای تعریف شده دادرسی منصفانه، همخوانی و انطباق کامل ندارد.^۳ درحالی‌که دیوان اروپایی در آرای دیگری صلاحیت نهادهای اداری در رسیدگی به اعتراضات انتخاباتی را مورد تأیید قرار داده و این امر را به صلاحیت دولت‌ها واگذار کرده است. از نظر دیوان اروپایی، دادگاه‌های قانونی اساسی که در بسیاری از کشورها متکفل رسیدگی به دعوای انتخاباتی هستند، چه از حیث دادرسی کلان و انطباق با خود قانون اساسی (گرجستان) و چه به‌صورت جزئی‌تر (آذربایجان) با اصول و استانداردهای کنوانسیون اروپایی مغایرتی ندارند. در پرونده مطروحه علیه دولت رومانی، این دولت در پاسخ به اعتراض شاکی به‌جانبدارانه بودن نهاد رسیدگی‌کننده، اعلام داشت که نهاد مزبور دارای قضاوت مستقل و بی‌طرفی دیوان عالی این کشور است که به‌صورت تصادفی و اتفاقی برگزیده می‌شوند و دیوان اروپایی نیز این حاشیه ارزیابی را برای دولت به رسمیت شناخت.^۴ در پرونده «دارشکیزب» علیه ارمنستان، دیوان اروپایی بیان داشته دولت‌ها دارای حاشیه «ارزیابی گسترده»^۵ برای بررسی و اعلام شرایط اضطراری هستند و این امر را به خود دولت‌ها واگذار کرده‌اند ولیکن آنها در اعلام این شرایط نامحدود^۶ نیستند.^۷ وجود خطر عمومی فوق‌العاده به دولت صلاحیت نامحدودی اعطا نمی‌کند که از تعهدات حقوق بشری خود به کلی رها گردد.^۸

۲.۳. محدودیت زمانی

چه در حقوق داخلی کشورها و چه در اسناد بین‌المللی، وجود برخی محدودیت‌های ضروری عموماً مقید به «زمان» شده است. یکی از مقاصد این است که نهاد ناظر بتواند در بازه زمانی تعیین شده برای برگزاری انتخابات، نظارت خود را بر تمام فرایندهای انتخابات اعمال کند. این تعلیق‌ها، صرفاً تحت شرایطی «موقت» ممکن است و به هیچ عنوان وضعیتی دائمی نخواهد بود. اسپانیا، در ۱۸ مه ۲۰۲۰، پس از وضعیت اضطراری بهداشتی ناشی از همه‌گیری ویروس کرونا به‌طور رسمی اعلام داشت که ایالت «باسک» انتخابات پارلمانی خود را به تعویق انداخته و آن را در ۱۲ ژوئیه ۲۰۲۰ برگزار

1. Constitutional Court

2. Dareskizb Ltd v. Armenia, Op. Cit.

3. Mugemangango v. Belgium, 10 July 2020.

4. Grosaru v. Romania, 2 March 2010.

5. A wide margin of appreciation

6. Unlimited discretion

7. Dareskizb Ltd v. Armenia, Op. Cit.

۸. زمانی و اسفندیاری، پیشین، ص ۹.

می‌کند.^۱ همچنین در دعوای دیگری که علیه دولت اوکراین در دیوان اروپایی به هنگام شرایط اضطراری ناشی از درگیری‌های مسلحانه در ایالات «دونتسک»^۲ و «یوهانسک»^۳ ایجاد شد، به انجام اقدامات به صورت فوری و شتابان و زمان مشخص در جهت کنترل وضعیت‌های اضطراری اشاره شده است.^۴ در ۱۹ مارس ۲۰۲۰، شورای اروپا یک اطلاعیه از کشور مولداوی دریافت کرد که از اعلام وضعیت اضطراری (ناشی از بیماری کرونا) به مدت ۶۰ روز، آگاهی یافت.^۵ در پرونده دیگری در دیوان اروپایی، شرکتی علیه دولت سوئیس طرح دعوا کرد که در آن دارایی‌های شرکت از جمله وجوه سپرده شده در بانک‌های سوئیس، توسط دولت سوئیس مصادره شد. شکایات داخلی آنها در دادگاه‌های این کشور نیز به نتیجه نرسید و پرونده نهایتاً در دادگاه اروپایی مطرح شد. دولت سوئیس در دادگاه افزون بر قطعنامه‌های صادره از شورای امنیت، به شرایط اضطراری و وضعیت غیرقابل تمایز دارایی‌های وی و سایر مقامات مسئول استناد کرده بود. در استدلالات موجود در رأی صادره از دیوان، شرط محدود بودن زمان بهره‌گیری از شرایط تعلیقی متذکر شده است و بخشی از این رأی دیوان صراحتاً ابراز داشت که محدود نمودن حقوق افراد به استناد شرایط اضطراری محدود به زمان مشخص و تعریف شده است.^۶

۲.۴. اعلان پیشینی

هم مطابق متن کنوانسیون و هم در رویه، کشوری که از این حق انحراف استفاده می‌کند، باید دبیرکل شورای اروپا را کاملاً در جریان قرار دهد. دو مؤلفه پاسداشت «حقوق غیرقابل تعلیق» و ایفا و انجام تعهدات ایجابی نظیر «اعلان رسمی»^۷ مورد تأکید قرار گرفته است. مطابق بند سوم ماده ۱۵، هر دولت متعهد که از این حق انحراف استفاده کند، دبیرکل شورای اروپا را به‌طور کامل از اقدامات و دلایل آن مطلع خواهد کرد. فرانسه نخستین بار در سال ۲۰۱۵ (پس از وقوع حملات تروریستی) از آن استفاده کرد^۸ و به دبیرکل گزارش اعمال شرایط تعلیقی و اعمال شرایط اضطراری را اطلاع‌رسانی کرد. دولت ایتالیا به دلیل شرایط اضطراری ناشی از بیماری کرونا، ناچار شد که مدت برگزاری انتخابات برای کرسی‌های مجلس سنا را که باید در ۹۰ روز برگزار گردد، به ۲۴۰ روز افزایش دهد و آن را رسماً اعلان کرد.^۹ در این کشور سه بار انتخابات به تعویق افتاد.^{۱۰}

در سال ۲۰۲۰، دولت فرانسه به دلیل شرایط ناشی از بیماری همه‌گیر کرونا، اعلام داشت که دور دوم انتخابات شهرداری را به ۲۱ ژوئن به تعویق می‌اندازد.^{۱۱} دولت به دلیل برگزیدن شیوه‌های خاص در برگزاری دور نخست انتخابات، مورد انتقاد قرار گرفته است، حتی در شرایطی که محدودیت‌های سخت‌گیرانه‌ای را بر زندگی عمومی در تلاشی سخت‌گیرانه برای

^۱. Radjenovic, Op. Cit., P 7.

^۲. Donetsk

^۳. Luhansk

^۴. Khlebik v. Ukraine, 2017.

^۵. Withdrawal of derogation No. FRA-CoE/352/175, Moldova, 29 April 2021.

^۶. Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland, 2016.

^۷. Officially proclaimed

^۸. Reporting France's reservations from the Convention

^۹. Radjenovic, Op. Cit.

^{۱۰}. Ibid, P 10.

^{۱۱}. France set to postpone second round of local elections over coronavirus fears, Issued on: 16/03/2020, Available at: <https://www.france24.com/en/20200316-france-set-to-postpone-second-round-of-local-elections-over-coronavirus-fears>

کاهش سرعت انتشار ویروس‌ها اعمال کرده بود.^۱ بحران شیوع کرونا در مقدونیه شمالی منجر به این امر شد که دولت طی یک بیانیه، اعلام شرایط اضطراری کرد و برگزاری انتخابات نیز تا پایان رفع شرایط ویژه، به تعویق افتاد.^۲ در پرونده «ارسلان آلتان» علیه دولت ترکیه، دیوان اروپایی این امر را مورد تأیید قرار داد که «اعلان رسمی همگانی» از سوی ترکیه، نشانگر آن است که وضعیت اضطراری به منظور مقابله با خطرات شدید ناشی از تلاش برای کودتای نظامی برای پاسداشت از زندگی ملت اعلام شده، ضروری و لازم بوده است.^۳

در رأی دیگری که در سال ۲۰۲۱ از دیوان اروپایی حقوق بشر صادر شد، یک روزنامه‌نگار به دلیل اعلان شرایط اضطراری و فوق‌العاده توسط دولت ارمنستان به این دادگاه شکایت نمود. قضیه این گونه بود که پس از انتخابات، گروهی از معترضین به نتایج انتخابات در میدان مرکزی شهر ایروان تظاهراتی برگزاری کردند که به زدوخوردها منجر شد و مسئولین حکومت را مجبور کردند که بیست روز «وضعیت فوق‌العاده» اعلام و تظاهرات و تجمعات و آمدوشد گروهی را کنترل و در مواردی ممنوع کنند و حتی برگزاری جلسات نیز ممنوع اعلام شد. با این همه، متهم (روزنامه‌نگار) بدون توجه به اعلان یاد شده وارد میدان مرکزی شده و با گروهی از معترضین ممنوعیت‌های اعلامی را نقض می‌کند و بلافاصله توسط پلیس بازداشت می‌شود. نهایتاً طی فرایندی در دادگاه‌های داخلی محکوم شده و از این آرا به دیوان شکایت می‌کند. دیوان ابتدا بررسی کرد که آیا اعلان شرایط اضطراری توسط ریاست جمهوری مطابق واقع و منطبق با کنوانسیون بوده یا خیر؟ از آن رو که دولت ارمنستان پیش‌تر اعلان شرایط اضطراری را به دبیرکل اعلام داشته و شرایط اضطراری را محدود به نقاط محدودی از شهر ایروان نموده و مقررات ماده ۱۵ به درستی اجرا شده، قضات دیوان اروپایی اقدام دولت ارمنستان را از این حیث قابل قبول می‌داند. هرچند مقامات دولتی به جهت نقض حق برگزاری مسالمت‌آمیز تظاهرات، نهایتاً محکوم به پرداخت غرامت به روزنامه‌نگار یاد شده می‌شود.^۴

۲.۵. اصل گزارش‌دهی

مطابق بند سوم ماده ۱۵ کنوانسیون اروپایی، کشوری که حقوق بشر را به حالت تعلیق در آورده، باید درخصوص شرایط و دلایل وضعیت اضطراری و اقدامات صورت گرفته در بازه زمانی که وضعیت اضطراری آغاز شده است تا پایان این روند، اطلاع‌رسانی کند. همچنین، مطابق تفسیر کلی شماره ۲۹ کمیته حقوق بشر افزون بر گزارش‌دهی، شرط فوری بودن گزارش نیز بیان شده است.^۵ ده کشور اروپایی (لتونی، رومانی، ارمنستان، جمهوری مولداوی، استونی، گرجستان، آلبانی، مقدونیه شمالی، صربستان و سن‌مارینو) پس از اعلان رسمی «وضعیت اضطراری» گزارش‌هایی را نیز به دبیرکل ارسال داشتند.^۶ صربستان در ژانویه ۲۰۱۹ به دلیل شیوع بیماری کرونا وضعیت آشفته‌ای را در برگزاری انتخابات پارلمانی فراروی خویش نظاره نمود؛ به گونه‌ای که تعویق انتخابات با تحریم اپوزیسیون همراه بود و نهایتاً انتخابات با نظارت کارشناسان اتحادیه اروپا برگزار شد. با این همه، گزارش‌های ارسالی دولت صربستان نشان داد که ترس از شیوع بیماری، مشارکت در انتخابات را به کمتر از ۵۰ درصد کاهش داد و نهایتاً حزب حاکم پیروز اصلی انتخابات شد.^۷ مشابه این وضعیت در مقدونیه

^۱ Rambaud, Op. Cit.

^۲ Zamfir, Ionel. "Impact of the pandemic on elections around the world", *EPRS*, 2020, P 8.

^۳ Alparslan Altan v. Turkey, no. 12778/17, 16 April 2019.

^۴ Barseghyan v. Armenia, no. 17804/09, 21 September 2021.

^۵ Human Rights Committee, General Comment, No. 29.

^۶ Azizi, Abdollah. "Derogation of Human Rights and Freedoms in RNM during the State of Emergency Caused by COVID-19", *SEEU Review*, Volume 15, Issue 1, 2020, P 25.

^۷ Zamfir, Op. Cit., P 7.

شمالی بود که نابسامانی در برگزاری انتخابات و عدم اقبال اتحادیه اروپا از نحوه برگزاری انتخابات مطابق گزارش‌های ارسالی، به استعفای نخست‌وزیر این کشور در سوم ژانویه ۲۰۲۰ انجامید.^۱

۳. شرایط ماهوی: لزوم احراز شرایط اضطراری و نیاز به انجام اقدامات تعلیقی

برخلاف شرایط شکلی و آیینی که پیش‌تر بیان شد، برخی شروط به‌صورت ماهوی و ماهیتی قابل بحث بوده و رویه‌های دیوان نشان می‌دهد عدم رعایت شرایطی چون منع تبعیض در برگزاری انتخابات، اصل تناسب و بررسی موازنه اقدامات اتخاذی تعلیقی با حق تعیین سرنوشت و اصل رعایت سایر تعهدات و حقوق بشر در برگزاری انتخابات از جمله مهم‌ترین مواردی است که در پرونده‌های مطروحه در دادگاه استراسبورگ بررسی شده است.

۳.۱. منع تبعیض

براساس ماده ۴ میثاقین، شرط مهم و قانونی دیگر امکان تعلیق، منع تبعیض است. تبعیضی که بر اساس نژاد، رنگ، جنسیت، زبان، منشأ مذهبی یا اجتماعی و غیره باشد، مخالف ماده مزبور است. همچنین در نظریه تفسیری کمیته حقوق بشر باید علاوه بر وجود وضعیت‌های فوق‌العاده، تدابیر اتخاذی نیز متناسب و درعین حال بدون هرگونه تبعیض و نابرابری روا داشته شود^۲ و در رویه دیوان، اتخاذ تدابیر تعلیقی به هیچ عنوان مشمول قاعده منع تبعیض و اصل برابری نمی‌شود^۳ و برگزاری انتخابات برای همه گروه‌ها و افراد در یک بازه زمانی به‌صورت یکسان باید رعایت شود. برخی اقدام دولت فرانسه در تعویق برگزاری انتخابات را دارای این انتقاد می‌دانند که این کشور انتخابات برخی شهرها را به تعویق انداخته است و بحران کرونا کاملاً سراسری بوده است و همچنین این امر حتی درخصوص برگزاری دور دوم انتخابات صورت پذیرفته است.^۴ در مقابل، مقامات فرانسه استناد به این امر می‌کنند که شیوع کرونا در بازه‌های زمانی مختلف متفاوت بوده و البته در برخی شهرها نیز گستردگی بیشتر داشته است و بر روند رأی‌گیری مؤثر بوده است.^۵ در آلمان، انتخابات شهرداری باواریا در ۱۵ مارس ۲۰۲۰، با بیش از ۱۰ میلیون رأی‌دهنده، به‌رغم اینکه شهر «بایرن» یکی از بالاترین میزان آلودگی ناشی از کرونا را داشت، دور اول انتخابات شهرداری را طبق برنامه با رعایت قوانین بهداشتی دقیق (اقداماتی نظیر بهره‌گیری از وسایل ضد عفونی، ماسک و حتی خودکار شخصی)، برگزار شد.^۶ دور دوم انتخابات نیز با افزودن امکان رأی پستی^۷ متعاقباً برگزار و قانونی نیز در این ارتباط تصویب شد تا صورت قانونی نیز یافته باشد و نمونه شایسته برگزاری انتخابات در شرایط اضطراری بود.^۸

۳.۲. اصل تناسب اتخاذ تدابیر خاص در شرایط اضطراری

بحث بر سر این امر است که در تزامن میان برگزاری انتخابات یا تعلیق آن کدام برای جامعه مفیدتر و مهم‌تر است (اهم و مهم). امری که در یکی از آرای دیوان نیز ذکر شده است که علت «انحراف از حقوق بشر» باید متناسب و موجه بوده و

^۱ Ibid.

^۲ General Comment, No. 29.

^۳ A. and Others v. the United Kingdom [GC], no. 3455/05, ECHR 2009.

^۴ انتخابات در دور اول بدون اعلام شرایط اضطراری برگزار و دور دوم با اعلان رسمی مقامات، به تعویق افتاده است.

^۵ Rambaud, Op. Cit.

^۶ Radjenovic, Op. Cit., P 5.

^۷ Postal vote

^۸ Ibid.

وضعیت اضطراری باید متناسب با هدف و غایت تعلیق و همچنین واقعی یا قریب‌الوقوع^۱ باشد، تا جایی که تداوم حیات سازمان‌یافته جامعه در معرض خطر قرار گیرد و به‌طور گسترده‌ای بر کل ملت تأثیر بگذارد.^۲ منظور از تناسب، هماهنگی اقدامات صورت‌پذیرفته با اهداف و غایات مدنظر است. انواع غایات نهفته در پس تصمیمات اداری را می‌توان بر سه معیار دسته‌بندی کرد: ۱. تحقق نفع عمومی، ۲. احترام به قاعده تعیین اهداف و ۳. احترام به تدابیر اجرایی تعیین شده.^۳ بنابراین متناسب بودن اقدامات دولت در تعلیق حق بر انتخابات را باید با معیارهایی ارزیابی کرد. اقدام دولت نباید بیش از آن حدی باشد که برای تحقق یک هدف عمومی مهم، لازم است. همان‌گونه که لرد دیپلاک در پرونده «آر. علیه گلداسمیت» توضیح داده است، اصل تناسب اجازه نمی‌دهد برای شکستن فندق از پتک استفاده شود.^۴ در دعوای مطروحه در دیوان اروپایی علیه دولت فنلاند، شکایت شاکی درخصوص بازداشت پیشگیرانه توسط دولت و عدم تناسب در اقدامات اتخاذی، متناسب تلقی و شکایت فرد مردود اعلام شد.^۵

نکته دیگر اینکه اصل تناسب با ضرورت اقدامات تعلیقی متفاوت است. در رویه دیوان اروپایی حقوق بشر این امر بررسی می‌شود که تا «چه میزان و درجه‌ای» مقررات راجع به شرایط اضطراری را اجرایی کرده است. بدین‌سان، اگر دولت‌ها اختیاری برای تعیین وضعیت اضطراری داشته باشند، دادگاه‌های بین‌المللی با اعمال اصل تناسب، ضرورت اقدامات اتخاذ شده برای مواجهه با آن را بررسی خواهند کرد.^۶ در پرونده دیگری علیه ترکیه، شاکی مدعی بود که هیچ‌گونه شرایط ویژه و خاصی بر کشور حکمفرما نبوده است و نسبت به غیرموجه بودن بازداشت در جریان پس از انتخابات معترض بود. دولت به احتمال وقوع کودتا اشاره کرد. دادگاه اروپایی حکم داد که هیچ‌کدام از شرایط اضطراری نظیر جنگ و محاصره اقتصادی و... وجود نداشته و حیات افراد نیز در معرض خطر نبوده و بنابراین مسئولین قضایی حق بازداشت وی را نداشته‌اند.^۷ در دوران کرونا فرانسه دو بار انتخابات محلی را در سال ۲۰۲۰ به دلیل ترس از شیوع کرونا متوقف کرد. این تصمیم با حمایت رئیس‌جمهور و کمیته‌ای موسوم به «شورای علمی کووید-۱۹» بود که بررسی کرد که آیا امکان برگزاری انتخابات وجود دارد یا خیر و پاسخ آن حتی برای آسیب‌پذیرترین افراد (در شرایط خاص و با تطبیق با روش‌های رأی‌گیری) مثبت بود.^۸

۳.۳. اصل رعایت سایر تعهدات بین‌المللی

حقوق بشر مقوله‌ای جهان‌شمول و همه حق‌های بشری دارای اهمیت هستند. مطابق تفسیر کلی شماره ۲۹ کمیته حقوق بشر اقدامات دولت‌ها در تعلیق حقوق بشر نباید در تناقض با تعهدات دیگر دولت‌های عضو، باشد.^۹ دیوان اروپایی در یک رأی^{۱۰} درخصوص شرایط کرونا بیان داشت که تعلیق حقوق بشر نباید حقوق افراد به‌ویژه حریم خصوصی آنان را نقض

^۱. Actual or imminent

^۲. Dareskizb Ltd v. Armenia, Op. Cit.

^۳. فلاحزاده، پیشین، ص ۱۰۴.

^۴. هداوند، مهدی، *حقوق اداری تطبیقی*، جلد ۲، تهران: سمت، چاپ نهم، ۱۴۰۳، ص ۵۷۰.

^۵. Lawless v. Ireland

^۶. Lebre, Audrey. "COVID-19 pandemic and derogation to human rights", *Journal of Law and the Biosciences*, Volume 7, Issue 1, 2020, P 14.

^۷. Ahmet Hüsrev Altan v. Turkey, no. 13252/17, 13 April 2021.

^۸. Rambaud, Op. Cit.

^۹. Committee, general comment No. 29.

^{۱۰}. Glukhin v. Russia, Application no. 11519/20.

کند.^۱ بدین سان، حق در شرکت در انتخابات نباید به بهانه شرایط اضطراری به کلی تعلیق یا خدشه دار شود. البته همواره دیوان اروپایی بیان داشته است، دولت‌ها در این زمینه تا حدودی حاشیه ارزیابی دارند و در بررسی موارد مطروحه، هر مورد باید باتوجه به شرایط، جداگانه ارزیابی و رسیدگی شود. از این منظر، به نظر می‌رسد که اقدام دولت فرانسه در تعویق برگزاری انتخابات شهرداری‌ها در سال ۲۰۲۰ که در راستای اصل ثبات برگزاری مستمر انتخابات بوده و امکان شرکت گسترده‌تر و همگانی مردم را فراهم آورده است، نباید منفی نگریسته شود. گو اینکه در برخی شهرها، تعویق انتخابات، میزان مشارکت را افزایش داد و به نظر می‌رسد که گامی در جهت تقویت و احترام به حق تعیین سرنوشت بوده است.^۲ در نمونه دیگر، در کشور لهستان و به دلیل شیوع کرونا، انتخابات به صورت الکترونیک و غیرحضور (پستی) برگزار شد که به نظر برخی حق شرکت در فرایند رأی‌گیری و برگزیده شدن را نقض کرده و اقدامات دولت در احترام به این حق، غیرموفقیت‌آمیز تلقی شده است و شرایط نابرابر و مساعدتری را برای حزب حاکم فراهم ساخت.^۳ از نظر سازوکارهای حقوق بشری دیوان اروپایی صرفاً رعایت حقوق بشر در زمینه اعمال محدودیت‌ها و تعلیق حقوق، الزامی نیست، بلکه وقوع بیماری همه‌گیر در این کشورها نشان می‌دهد آنان باید جنبه‌های حمایتی و مراقبت‌های بهداشتی بیشتری را اتخاذ کنند و این همان برداشتن گام‌هایی^۴ در رعایت حقوق بشر پس از مهار بیماری کروناست.^۵ همه حق‌های بشری به یکدیگر مرتبط‌اند و باید توأمان مراعات شوند و این ورای هرگونه تعلق قومیتی و جمعیت جغرافیایی و مبنای ماهوی وضعیت اضطراری مربوط می‌شود.^۶

دیوان اروپایی در برخی آرا اشاره داشته است که دولت‌ها باید افزون بر اقدامات سلبی نظیر منع دخالت در حق تعیین سرنوشت، اقدامات ایجابی در خصوص انجام انتخابات را صورت دهند. این امر به عنوان نمونه در دعوای ایرلند علیه بریتانیای کبیر و برخی دیگر از پرونده‌های دادگاه استراسبورگ مورد اشاره قرار گرفته است.^۷

۴. رفع تعلیق و لزوم برگزاری انتخابات

در نهایت جملگی تدابیر اتخاذی و رعایت جوانب امر، باید شرایطی را برای احترام و پاسداشت از حق مشارکت سیاسی مردم پدیدار سازد. بدین سان، هدف غایی برگزاری انتخابات در نهایت سلامت و امکان رقابت است. در خصوص اقدامات پس از رفع شرایط اضطراری، رفع تعلیق و برگزاری انتخابات درباره اختتام وضعیت‌های اضطراری باید گفت انقضای مدت تعیین شده به منزله خاتمه یافتن حیات قانون محدودیت‌های ضروری و غیرقابل استناد بودن آن است. ولی به هر حال نمی‌توان از اثر مفید اعلام رسمی خاتمه وضعیت‌های اضطراری چشم پوشید؛ به این معنا که اعلام رسمی اختتام وضعیت‌های اضطراری، مهر تأییدی بر بازگشت جامعه به حالت عادی و بهره‌مندی افراد از حقوق معلق شده است.^۸ مطابق فراز پایانی بند سوم ماده ۴ میثاقین، و در تاریخی که به این انحراف‌ها خاتمه می‌دهند، مراتب را به وسیله اعلامیه جدیدی

^۱ Cocito, Cristina, Glukhin v. Russia: facial recognition considered highly intrusive, 2024, Available at: <https://strasbourgobservers.com/2024/01/09/glukhin-v-russia-facial-recognition/>

^۲ Rambaud, Op. Cit., P 9.

^۳ Vashchanka, Vasil, Political manoeuvres and legal conundrums amid the COVID-19 pandemic: the 2020 presidential election in Poland, Case study, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2020,

^۴ Take steps

^۵ Lebret, Op. Cit.

^۶ Human Rights Committee, general comment No. 29, 2001, para. 7.

^۷ Ireland v. the United Kingdom, 1978 & Jeronovičs v. Latvia [GC], 2016.

^۸ محبی، رحیمی و زارعی، پیشین، ص ۲۵۷.

از همان مجری اطلاع دهند. بدین سان پایان بخش این شرایط اضطراری نیز به موجب این بند، در زمره تعهدات دولت‌ها بوده است و بنابراین درخصوص برگزاری شرایط عادی به منظور برگزاری انتخابات قابل توجه است. مهم‌ترین سازوکارهای توصیه‌ای در مدیریت شرایط اضطراری ناشی از همه‌گیری بیماری واگیردار، شامل سه مرحله است: همه‌گیری بیماری، مرحله درحال مبارزه با همه‌گیری و شرایط پس از همه‌گیری که مشتمل بر ایجاد یک نظام پیشگیرانه، اقدامات کنترل‌کننده، تضمین جریان مستمر و مطلوب خدمات عمومی و تأمین هزینه‌ها و جبران خسارت‌ها^۱ است.^۲ رویه قضایی فرانسه نشان‌دهنده پذیرش مسئولیت دولت در بسیاری از مواردی است که از رهگذر ایجاد شرایط اضطراری خاص و خارج از چارچوب و صلاحیت به افراد خسارت وارد آمده است.^۳ به موجب قانون شرایط اضطراری ۱۹۵۵ (۵۵-۳۸۵)، دولت مجاز است به اجرای حبس خانگی و بازرسی اموال، بدون حکم قضایی مبادرت کند.^۴ این کشور قانونی علیه تروریسم تصویب کرده^۵ که براساس این قانون اختیار دارد که با ممانعت از جابه‌جایی افراد در خارج از محدوده جغرافیایی خاص و تعیین محل سکونت، آزادی تردد هر فرد را محدود کند.^۶

نتیجه‌گیری

حق مشارکت در اداره امور عمومی، ازجمله حق رأی دادن و نامزد شدن در انتخابات، هسته اصلی حکومت‌های دموکراتیک را تشکیل می‌دهد. هرگونه تعلیق، توقف یا برگزاری غیرعادی انتخابات و مخدوش‌سازی حق بر شرکت در امور سیاسی کشور، باید موجه و مستند به حفظ ارزش والاتر مانند حق حیات باشد. اصولاً و منطقاً در شرایط اضطراری برگزاری انتخابات شرایط یکسان و برابری را نداشته است؛ بنابراین چه‌بسا برگزاری انتخابات از قضا گامی معکوس در جهت استقرار دموکراسی باشد. دیوان اروپایی در آرای مختلف لزوم اتخاذ شرایط اضطراری را منوط به رعایت ماده ۱۵ کنوانسیون اروپایی و اصول دیگر حقوق بشر دانسته است. برگرفته از این آراء، تعلیق برگزاری انتخابات می‌تواند دارای محدودیت‌های آیینی، اعلان رسمی، شرایط زمانی، لزوم احراز اصل تناسب با اقدامات اتخاذ شده، منع تبعیض، توجیه مکانی و زمانی، امکان جبران و... باشد. همچنین دولت‌ها به رعایت سیستم گزارش‌دهی در جریان اقدامات اضطراری خود مکلفاند و تمام امور خود را مستند و بر مبنای قانون اتخاذ می‌کنند. وضعیت‌های اضطراری و برقراری شرایط آن باید به موجب قوانین داخلی مقرر شده است تا صلاحیت مقام عمومی در این راستا قانونمند و پیش‌بینی‌پذیر باشد و عموم مردم از آن آگاه باشند. تعلیق‌ها باید هم از حیث زمانی و هم گستره مکانی محدود باشند. در بیماری کرونا این امر مورد چالش قرار گرفت که چه شهرهایی باید مقررات محدودکننده بیشتری داشته باشند و همچنین پایان مدت شرایط اضطراری در این شهرها یا مناطق چه زمانی است. به‌هرروی، تعلیق برگزاری انتخابات به‌دلیل وجود وضعیت‌های اضطراری یا ایجاد محدودیت برای انتخاب‌کنندگان یا انتخاب‌شوندگان نباید اصل اساسی حق تعیین سرنوشت و حق شرکت در امور سیاسی کشور را از افراد زائل یا محدود کند و وجود مقررات قانونی و وضع تدابیر ویژه و پیش‌بینی آن دقیقاً در همین راستا ارزیابی می‌شود.

^۱. Effective domestic remedies

^۲. فریادی، مسعود و مرتضی نجابت‌خواه، «چالش‌های حقوق اداری در مدیریت شرایط اضطراری بهداشتی»، *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، دوره ۲۵، شماره ۲، ۱۴۰۱، ص ۲۴۰.

^۳. یزدانیان، علیرضا، «تأملی در طرح مسئولیت مدنی دولت در خسارات ناشی از ویروس کرونا در حقوق ایران و فرانسه»، *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، دوره ۲۵، شماره ۲، ۱۴۰۱، ص ۱۳۸.

^۴. Law No. 55-385 of 3 April 1955 on the State of Emergency.

^۵. Law 2017-1510 of October 30, 2017 Strengthening Domestic Security and the Fight Against Terrorism.

^۶. Ibid.

تجربه برخی کشورها در بهره‌گیری از نظارت اتحادیه اروپا مانند صربستان و مقدونیه تا بهره‌گیری از رأی پستی در انتخابات لهستان یا نقد اعطای اختیارات بی‌حصر به رئیس کشور در مجارستان، نشانگر وجود و ضرورت اقدامات ایجابی بسته به شرایط آن کشور دارد و به همین دلیل امکان بهره‌مندی از «حاشیه ارزیابی» برای دولت‌ها مورد اشاره واقع شده است. تجربه برخی کشورهای موفق‌تر نظیر آلمان که بنابر شرایط هر ایالت از شیوه‌های مختلفی چون رأی پستی تا برگزاری انتخابات با رعایت شرایط بهداشتی بهره جست، تجربه‌های ارزنده‌ای را فراروی جامعه جهانی پدیدار ساخت که البته برخی از آنها به دلیل امکانات قابل توجه این کشور بود. بدین‌سان، رویه‌ها نشانگر آن است که افزون‌بر لزوم رعایت رویکردهای سلبی در رعایت حق بر شرکت در فرایند رأی‌گیری، اقدامات ایجابی نیز در رعایت حقوق بشر لازم است. رویه دیوان اروپایی حقوق بشر همچنین نشانگر آن است که رعایت اصول ناظر بر تعلیق صرفاً محدود به برگزاری انتخابات نمی‌شود و جملگی مراحل از آغاز تا پایان و همچنین امکان اعتراض به نتایج انتخابات و اقدامات پس از آن را که در برخی پرونده‌های مطروحه ناشی از این امر بود، نیز دربرمی‌گیرد.

منابع

کتاب

۱. فلاح‌زاده، علی محمد، *حقوق اداری تطبیقی؛ عدالت رویه‌ای*، تهران: شهردانش، چاپ نخست، ۱۳۹۴.
۲. هداوند، مهدی، *حقوق اداری تطبیقی*، جلد ۲، تهران: سمت، چاپ نهم، ۱۴۰۳.

مقاله

۳. آقابابی، حسین، «مطالعه تطبیقی حقوق وضعیت اضطراری با نگاهی به مدیریت بیماری کووید ۱۹؛ از مبانی قانونی تا تجویز مداخله کیفی»، *مجله حقوقی دادگستری*، دوره ۸۵، شماره ۱۱۶، ۱۴۰۰، صص ۳۱-۱. Doi: 10.22106/ijl.2021.524858.3984
۴. خسروی، حسن، «ابعاد حقوق بشری مداخلات درمانی و نجات‌بخش اختیاری یا اجباری بیماران کووید ۱۹»، *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، دوره ۲۳، ۱۳۹۹، صص ۴۱۳-۴۲۸. Doi: 10.22034/jlr.2020.184994.1621
۵. زمانی، سید قاسم و مرضیه اسفندیاری، «تعلیق اجرای قواعد بین‌المللی حقوق بشر در وضعیت‌های عمومی فوق‌العاده»، *فصلنامه پژوهش‌های حقوقی*، دوره ۱۶، شماره ۳۱، ۱۳۹۶، صص ۴۶-۷. Doi: 10.22106/ij.2021.524858.3984
۶. فریادی، مسعود و مرتضی نجابت‌خواه، «چالش‌های حقوق اداری در مدیریت شرایط اضطراری بهداشتی»، *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، دوره ۲۵، شماره ۲، ۱۴۰۱، صص ۲۶۰-۲۳۷. Doi: 10.29252/jlr.2022.226922.2191
۷. محبی، داود، سید علی‌اصغر رحیمی و پروین زارعی، «تعلیق حقوق بشر در وضعیت‌های اضطراری؛ هم‌سنجی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی»، *فصلنامه پژوهش حقوق تطبیقی حقوق اسلام و غرب*، دوره ۱۰، شماره ۳۵، ۱۴۰۲، صص ۲۶۴-۲۳۷. Doi: 10.22091/csiw.2022.6987.2093
۸. ملکوتی هنجین، سید حسین و فرزاد جنگجوی، «تحلیلی بر توقف انتخابات مجلس شورای اسلامی (موضوع اصل ۶۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران)»، *فصلنامه حقوق اسلامی*، دوره ۱۱، شماره ۴۱، ۱۳۹۳، صص ۱۵۶-۱۳۱.
۹. نیکونهاد، حامد و زینب عساکره، «گستره و اقتضائات نظارت استصوابی بر انتخابات»، *فصلنامه دانش حقوق عمومی*، دوره ۸، شماره ۲۶، ۱۳۹۸، صص ۲۴-۱. Doi: 10.22034/qjplk.2020.182
۱۰. یزدانیان، علیرضا، «تأملی در طرح مسئولیت مدنی دولت در خسارات ناشی از ویروس کرونا در حقوق ایران و فرانسه»، *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، دوره ۲۵، شماره ۲، ۱۴۰۱، صص ۱۶۲-۱۳۷. Doi: 10.29252/jlr.2022.226929.2196

References

Books

1. Fallahzadeh, Ali Mohammad, *Comparative Administrative Law; Procedural Justice*, Tehran: Shahr-e-Danesh, First Edition, 2015. (In Persian)
2. Hadavand, Mehdi, *Comparative Administrative Law*, Volume 2, Tehran: Samt, Ninth Edition, 2024. (In Persian)

Articles

3. Aghababaei, Hossein, "A Comparative Study of Emergency Law with a Look at the Management of COVID-19 Disease; from Legal Foundations to Imposing Criminal Intervention", *The Judiciary Law Journal*, Volume 85, Issue 116, 2021, PP 33-1. (In Persian) Doi: 10.22106/jlj.2021.524858.3984.
4. Azizi, Abdollah. "Derogation of Human Rights and Freedoms in RNM during the State of Emergency Caused by COVID-19", *SEEU Review*, Volume 15, Issue 1, 2020. PP 24-42. Doi:10.2478/seeur-2020-0002/
5. Faryadi, Mas'oud and Morteza Nejabet-Khah, "Challenges of Administrative Law in Managing Health Emergencies", *Legal Research Quarterly*, Volume 25, Issue 2, 2022, PP 237-260. (In Persian) Doi: 10.29252/jlr.2022.226922.2191.
6. Greer, Steven C. "The Margin of Appreciation: Interpretation and Discretion Under the European Convention", *Journal of Human Rights*, Volume 88, 2000. Available at: [https://www.echr.coe.int/librarydocs/dg2/hrfiles/dg2-en-hrfiles-17\(2000\).pdf](https://www.echr.coe.int/librarydocs/dg2/hrfiles/dg2-en-hrfiles-17(2000).pdf)
7. Helfer-Burton, Emilie M., Laurence R. Helfer and Christopher J. Fariss. "Emergency and Escape: Explaining Derogations from Human Rights Treaties", *International Organization*, Volume 65, Issue 4, 2011, PP 673-707. Doi: <https://doi.org/10.1017/S002081831100021X> /
8. Khosravi, Hassan, "Human Rights Dimensions of Voluntary or Compulsory Lifesaving Interventions for Covid-19 Patients", *Legal Research Quarterly*, Volume 23, 2019, PP 413-428. (In Persian) Doi: 10.22034/jlr.2020.184994.1621
9. Lebre, Audrey. "COVID-19 Pandemic and Derogation to Human Rights", *Journal of Law and the Biosciences*, Volume 7, Issue 1, 2020, PP 1-15. <https://doi.org/10.1093/jlb/ljaa015/>
10. Malkouti Hashjin, Sayyed Hossein and Farzad Jangjoui, "An Analysis of Delay in Election of Islamic Consultative Assembly (The Article 68 of Constitution of Islamic Republic of Iran)", *Islamic Law Quarterly*, Volume 11, Issue 41, 2014, PP 131-156. (In Persian)
11. Mariniello, Triestino. "Prolonged Emergency and Derogation of Human Rights: Why the European Court Should Raise Its Immunity System", *German Law Journal*, Volume 20, Issue 1, 2019, PP 46-71. Doi: <https://doi.org/10.1017/glj.2019.3/>
12. Mohebbi, Davoud, Sayyed Ali Asghar Rahimi and Parvin Zare'ei, "Derogation of Human Rights in Emergency Situations; A Comparative Study of the Constitution of the Islamic Republic of Iran and the International Covenant on Civil and Political Rights", *Quarterly Journal of Comparative Studies on Islam and Western Law*, Volume 10, Issue 35, 2023, PP 237-264. (In Persian) Doi: 10.22091/csiw.2022.6987.2093
13. Nikou-Nahad, Hamed and Zeinab Asakareh, "Scope and Requirements of Appropriative Monitoring of Elections", *Quarterly Journal of Public Law Knowledge*, Volume 8, Issue 26, 2019, PP 1-24. (In Persian) Doi: 10.22034/qjplk.2020.182
14. Nugraha, Ignatius Yordan, "Human Rights Derogation during Coup Situations", *International Journal of Human Rights*, Volume 22, Issue 2, 2018, PP 194-206. <https://doi.org/10.1080/13642987.2017.1359551/>
15. Qiu, Diana. "Human Rights Protection under the ICCPR: When Can and Should States Derogate? A Critical Analysis in the Context of New Zealand's COVID-19 Response", *International Journal*

- of Human Rights*, Volume 27, Issue 5, 2023, PP 844-871. <https://doi.org/10.1080/13642987.2022.2066080>
16. Rambaud, Romain. "Holding or Postponing Elections During a COVID-19 (France) Case study", *International Institute for Democracy and Electoral Assistance*, 2020, PP 1-12.
 17. Stefanovska, Vesna. "Derogation of Human Rights Rules in Times of Emergency", *Cambridge International Law Journal*, 2020, PP 2-19. <https://cilj.co.uk/derogation-of-human-rights-rules-in-times-of-emergency/>
 18. Taylor, Paul M. "Article 4: Derogation in Times of Officially Proclaimed Public Emergency Threatening the Life of the Nation", *Cambridge University Press*, 2020, PP 106-128. Doi: <https://doi.org/10.1017/9781108689458.007/>
 19. Won, Yoomin. "Emergency Powers and COVID-19 Derogations", *International Journal of Constitutional Law*, Volume 23, Issue 1, 2025, PP 113-147. <https://doi.org/10.1093/icon/moaf010>
 20. Yazdani, Alireza, "Reflection on the Government's Civil Liability for Damages Caused by the Corona Virus In Iranian and French Law", *Legal Research Quarterly*, Volume 25, Issue 2, 2022, PP 137-162. Doi: 10.29252/jlr.2022.226929.2196. (In Persian)
 21. Zamani, Sayyed Ghasem and Marzieh Esfandiari, "Suspension of the Implementation of International Human Rights Rules in Public Emergency Situations", *Quarterly Journal of Legal Research*, Volume 16, Issue 31, 2017, PP 7-46. (In Persian) Doi: 10.22106/lj.2021.524858.3984.
 22. Zamfir, Ionel. "Impact of the pandemic on elections around the world", *EPRS*, 2020, Available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652017/EPRS_BRI\(2020\)652017_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652017/EPRS_BRI(2020)652017_EN.pdf)

Cases

23. Ahmet Hüsrev Altan v. Turkey, no.13252/17, 2021, Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-209444>
24. Al-Dulimi v. Switzerland [GC], no. 5809/08, 2016, Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138948>
25. Alparslan, Altan v. Turkey, No. 12778/17, 2019, Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192804>
26. Barseghyan v. Armenia, no. 17804/09, 21 September 2021, Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-211814>
27. Dareskizb v. Armenia, no. 61737/08, 21 September 2021, Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-211813>
28. Glukhin v. Russia, Application No. 11519/20, 4 July 2023, Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-225655>
29. Grosaru v. Romania, Application, No. 78039/01, 2010, Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97617>
30. Jeronovičs v. Latvia, Application No. 44898/10, 2016, Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-165032>
31. Khlebič v. Ukraine, no. 2945/16), Judgment, 2017, Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175656>
32. Mugemangango v. Belgium, Application No. 310/15, 2020, Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-203885>
33. Terheş v. Romania, no. 49933/20, Decision 13.4.2021, Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-13269>

Instruments

34. AAICJ, Siracusa Principles, Available at: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unchr/1984/en/57200>

35. European Convention on Human Rights, Available at:
https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

Websites

36. Radjenovic, Anja. “Coronavirus and Elections in Selected Member States”, EPRS 2020, Available at:
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651969/EPRS_BRI\(2020\)651969_EN.pdf5](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651969/EPRS_BRI(2020)651969_EN.pdf5)